

KÜTÜPHANELERLE İLGİLİ DESTANLAR

Dr. Müjgân CUNBUR

Eski İstanbul ramazanları, bu ramazanların renkli ve hareketli geceleri, Türk folklorunun zengin bir bölümünü teşkil ederdi. Türk halk musikisi ve şiirinin dile getirildiği semaî kahveleriyle, Direklerarası'nın çeşitli eğlenceleriyle, Karagöz'leriyle ve bekçi destanlarıyla İstanbul'un eski ramazan geceleri, bugün için, elli-altmış yıl öncesinin unutulmaya yüz tutmuş hatıralarıdır. Büyük şehirlerimizin çoğunda karşılaşıldığı gibi, İstanbulun folklor mahsulleri de süratle kaybolmaktadır.

Nitekim, eski bekçi teşkilâtının kaldırılmasıyla eski İstanbul'un o kendine has bekçi babaları da, yalnız dış görünüşleriyle değişmekle kalmamışlar, İstanbul mahallelerindeki değeri çok büyük olan manevî yerlerini de bir dereceye kadar kaybetmişlerdir.

Reşad Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi'nde eski İstanbul bekçilerini şu satırlarla anlatır¹ :

«Mahallenin gediklisi, Anadolu'dan gelen sağlam, müheykel vücut

yapısına sahip, sağlam iffet ve namus kefaletine bağlanmış, mahallenin hariminde bir bekâr uşağı olarak yerleşmiş, arada silya giden, yerine keffli olduğu birini bırakan, mahallenin beslediği, mahmı, canını ırzını kalb huzuru ile emânet ettiği eski bekçiler; öylesine ki, İstanbul'da müşterek ünvanları «bekçi baba» olmuş... Müsellâh değildiler, ellerinde ucu demirli ağır sopaları yegâne silâhları idi. Yatsıdan sonra, mahalle mahalle, büyük şehir onların olurdu. Kaba taş döşenmiş sokaklarda sopalarını muttarit darbelerle vura vura geçerken, evlerin içine tam bir güven havası yayılırdı.

Vazifeleri, geceleri sokakları doluşmak, gece yangınlarını haber vermek, matbaanın ve gazetelerin bulunmadığı devirlerde hükümet emir ve yasaklarını ilân etmek veya bu maksatla halkı mahalle mescidine dâvet etmek, doğum, ölüm, düğün olan evlerin hizmetlerinde bulunmak, evlerin ve konakların kış odunlarını kesmek, sakalık, sayfiyeye gidenlerin evlerini beklemek, kirah evlere kiracı bulmak, kiraya vermektir... Mahalle kahvehanesinin üstündeki bekçi odasında yatar kalırlardı.»

Eski İstanbul hayatının en dikkatli tesbitçilerinden biri olan Ah-

¹Reşad Ekrem Koçu, «Bekçi, Bekçi Baba, Mahalle Bekçileri», İstanbul Ansiklopedisi, V. cild, 2411 - 2417. ss.

met Rasim, **Muharrir Bu Ya!** adlı eserinin «Bekçi! Sen sus!...» başlıklı bölümünde, bekçilerin kıyafetlerini şu cümlelerle anlatır² :

«... Az gençlerinin başlarında, üzerlerine «yardan ayrıldım» vari, koyu vişne renginde dallı yemeni sarılı «arakçın» yahut «hartavi» denilen, ihtiyarlarında üstü ağabanili yahut sarıklı serpuşlar bulunur; sırtlarında mevsimine göre salta, cepken, aba, hayderî biçim ceket, gocuk, ayaklarında kundura, mest, kış-yaz memleket işi renkli yün çorap, bellerinde kuşak, bazılarında sarkıtma, boyundan atma sürgülü gümüş kordon saat bulunur; böyle kıyafet ile sokak sokak dolaşarak Anadolu kıyafetlerinden bir kaçını temsil ederlerdi.»

Ruşen Eşref Ünaydın'ın renkli kalemi, **Ayrılıklar** adlı eserin «Davulcunun manileri» bölümünde³ bir ramazanın on beşinci gecesinde maniler, destanlar okunarak nasıl bahşiş toplandığını anlattığı gibi, **Istanbul Geceleri'nin** hisli yazarı Samiha Ayverdi de ramazan gecelerinde İstanbul bekçilerini şöyle tasvir eder⁴.

«... Nöbetleri gelince de iri kuşakları, gümüş köstekleri, abani sarıkları ile emniyetin ve meslek hayşiyetinin temsili birer heykeline benzeyen bu adamlar mahallelerine dağılırlardı. Halk eğlenmekten yorğun düşerek sokakları boşalttı mı, o, sahur zamanını haber vermek üzere, davulunu boynuna takar ve

sokaklara düşerdi. Amma çok defa mahalle bekçisinden, mahalle delikanlısının eline düşen davul, maniler, hattâ divanlarla, seyyar saz şairleri kahvesine dönerdi...»

Otuz ramazan gecesini, otuz ayı konuda düzülüp koşulmuş, türlü makamdaki otuz destan, bekçi babasının veya yardımcısının ağzından yükselir, davulun gümbürtüsüne karışıp, İstanbul'un arnavut kaldırımı döşeli sokaklarını doldurup seslendirirdi.

Bekçi destanları, ilk defa eski harflerle, taşbasması olarak, **Bekçi Baba** adı altında bastırılmıştır⁵. Sonradan Muhtar Yahya Dağlı, bunlara Millet Kütüphanesi Ali Emiri Efendi yazmaları arasında bulduklarını da katarak, **Istanbul Mahalle Bekçilerinin Destan ve Mani Katarları** adı altında yeniden yayınlamıştır⁶.

Bir diğer yayınlanmamış «Bekçi Destanları» derlemesi de, Millî Kütüphane koleksiyonunda bulunan müsvedde halindeki **Bekçi Destanları'dır**.

Bu destanlar arasında yer alan iki kütüphane destanı, yalnız folklor yönünden değil, kütüphanecilik tarihimize bakımından da büyük değer taşımaktadır.

Bunlardan müsvedde halindeki kitapta bulunan ve Onsekizinci Yüz-

²Ahmed Rasim, **Muharrir Bu Ya!** İstanbul, Hamid Matbaası, 1926. 283 - 284. ss.

³Ruşen Eşref Ünaydın, **Ayrılıklar**. İstanbul, Orhaniye Matbaası, 1923. 45 - 50. ss.

⁴Samiha Ayverdi, **Istanbul Geceleri**. İstanbul, İnkilâp Kitabevi, 1952. 22 - 23. ss.

⁵**Bekçi Baba**, (y.y., t.y.) Taşbasması. 30 s. Res.

⁶Muhtar Yahya Dağlı, derl., **Istanbul Mahalle Bekçilerinin Destan ve Mani Katarları**. İstanbul, Türk Neşriyat Yurdu, 1948. 93 + 15 s. (C.H.P. Eminönü Halkevi Kütüphane ve Yayın Kolu Destan Serisi: 1)

yılın ikinci yarısında yazıldığı tahmin edilen destanda, «Ragıppaşa Kütüphanesi», üzerindeki «Fihâ kütübün kayyime» yazılı kitabesiyle, bir cennet köşkünü andıran yapısıyla, karşılıklı iki çeşmesiyle, sıbyan mektebiyle, cadde üzerindeki dükkânlarıyla, bunlardan bilhassa şekerçi dükkânıyla, küçük fakat zarif Ragıppaşa Kütüphanesi anlatılmaktadır :

Olusun cihanda daima
Dünya için gam yime
Kapı üstünde yazılmış
«Fihâ kütübün kayyime»

Müzeyyen cism ü can olmuş
Heman kasrı cinan olmuş
Karşı karşıya cüş idüp
İki musluk revan olmuş

Temaşa eyleyüp her dem
Görenler oldular hürrem
Değil su iki yanında
Biri kevser, biri zezem

Yaptı bir âli mektebi
Küşâde bahtı kevkebi
Derununda bir çeşme var
Suyu âb-ı hayat gibi

Altında dükkânları
Müzeyyen oldu yanları
Bir şekerçi dükkânı var
Dürlü şerbet elvanları

Güne güne şerbetleri
Billür kâsede her biri
Bakdikça safa bahş ider
Eyle temaşa anları

Mükemmel oldu her yanı
Ne hûb ziyetli elvanı
Mevkilinde oldu bina
Muhassal yokdur akramı

Her gece yanar چراغی
Vardır derununda ferağی

Bunu yapan devletlünün
Olsun firdevs durağی

Tamamdır bekçinin işi
Koman gönülde teşvîşi
Vasf olundu kitab-hane
Efendim değer bahşîşi

İkinci kütüphane destanına taşbasması olarak basılan ve genişletilmiş basımı Y. M. Dağlı tarafından yapılan bekçi destanları arasında tesadüf ediyoruz. Bu destanda anlatılan kütüphane, I. Mahmud'un Aya-sofya Camii bitişiğinde yaptırdığı Ayasofya Kütüphanesi'dir. Kütüphane, kitapların yer aldığı salonun ortasındaki kenarları sedef işlemeli kitap dolabına, bu salonun tavanından sarkan altın renginde «çift vav»lara, bu vav'ların arasındaki, o zamanlar üzeri firuzelerle süslü, beyzi, irice, yuvarlak madenî topa, destanda «taht» diye bahsedilen, padişahın kütüphaneye geldikçe oturduğu kürsüye varıncaya kadar, tasvir edilmeğe çalışılır⁷ :

İdelim size nıdayı
Güş idin taze edayı
Kitâb-haneyi söylesin
Dinleyin, bekçi Gedayı :

Her köşeye irdi nıdâ
Doldu cihana bu sedâ
Hazret-i Sultan Mahmud'un
Bir günün bin etsin Hüdâ

Yoktur bekası dünyanın
Kuluyuz Gani Mevlânın
Yedi iklimde söylenen
Namıdır Al-i Osman'ın

⁷Aynı eser, 58 - 61. ss.

Al-i Osman'ın şevketi
Yoktur nazir-i devleti
Dört köşede metholunur
Kitab-hânenin ziyneti

Zihneti dehre saldı fer,
Vasfa sezadır serteser
Ayasofya Câmiinde
Eyledi bir âli eser

Etrafında dolapları
Kitapla dolu her biri
Ortasındaki dolapta
Gösterdi üstad hüneri

Evvelâ gör kapusunu
Sonra seyr it hepisini
Bir kafes kim yok naziri
Var mı görmüş kapusunu

Öyle bir ziynetli makam
Görmemiştir has ile âm.
Cümle duvarları kâşi
Tuğra-yi şâhîde nizam.

Asulu bir dane elmas
Seyr itdi âm cümle nâs
Hak bu kim oldu cihana
Bu revnak ile has ül-has

Taht-ı şâhî revnak virmiş
Bir al puşide örtülmüş
Hazreti Sultan Mahmud'un
Ol makam mesnedi olmuş

Her trabzan sadefkâri
Babalari altundan sarı
İki tane «çifte vavlar
Didiler altından kâri.

Kubbesine yok behane
Cümle etrafı şahane
Tahsin ânın nakkaşına
Bir eser kodu cihane

Muvaffak eyledi Allah
Hayır olur makbul, İndallah
Seyr idüp kitab-haneyi
Her gören didi maşallah

Vasfında âcizdir dilim
Yazmağa varmadı elim
Eğer dilerse bahşisi
Ağalardan niyaz idelim.

Destanın taşbasması nüshasında, kütüphanenin bir de iptidai resmi vardır. Basitliğine rağmen, o devirdeki halk resminin bir örneği olması ve bilhassa bir kütüphaneyi halk sanatçısının ne şekilde görüp çizdiğini belirtmesi bakımından enteresandır.

Bekçi destanlarındaki kütüphanelerle ilgili diğer bir parçaya, Millî Kütüphane'deki müsvedde mecmuada, «Camiler» destanında, Nuruosmaniye Camii'nden bahsolunurken rast geliyoruz :

Mermerleri cümle akdır
Her tarafından seyr it bakdır
Görenler tahsin idiyor
Resminin de misli yoktur.

Bir tarafa kitâb-hane
Köşeye düşmüş şahane

Kütüphane destanları, Onsekizinci Yüzyılın ikinci yarısında kütüphane fikrinin halk arasında ne dereceye kadar yaygınlaştığını göstermeleri bakımından ilgi çekicidir. Bilhassa, kütüphanecilik tarihimiz için az bulunur birer belge değeri taşımaktadırlar.